

De Agronomisch-Historische Bijdragen

Anton Schuurman, april 2024

Tot voor kort waren er in Nederland drie reeksen op het terrein van de “groene” geschiedenis:

1. de Agronomisch-Historische Bijdragen, 1 (1948) – 16 (1999) (= voorlopig de laatste); uitgegeven door de Vereniging voor Landbouwgeschiedenis
2. *Historia Agriculturae*, 1 (1953) – 48 (2022) (= voorlopig de laatste), uitgegeven door het Nederlands Agronomisch Historisch Instituut; voortzetting voorzien via de Vereniging voor Landbouwgeschiedenis
3. AAG Bijdragen, 8 (1962) (1 (1958) de eerste zeven waren overdrukken of stencils) — 42 (2003) (= voorlopig de laatste), uitgegeven door de leerstoelgroep geschiedenis van de Wageningen Universiteit.

Van deze drie reeksen zijn de *Agronomisch-Historische Bijdragen* wellicht het onbekendst. Terwijl de AAG Bijdragen wetenschappelijke publicaties (vanaf 1975 bijna uitsluitend dissertaties) bevatte van de leerstoelgroep geschiedenis van de Wageningen Universiteit, en de reeks *Historia Agriculturae* oorspronkelijk vooral bronnenpublicaties waren, maar later eveneens wetenschappelijke studies publiceerde, maakte de door onze Vereniging uitgegeven reek *Agronomisch-Historische Bijdragen*, juist een tegenovergestelde ontwikkeling door. Vanaf de jaren tachtig van de twintigste eeuw is deze reeks gebruikt om voor de landbouwgeschiedenis belangrijke bronnen te publiceren. Daarvoor waren het publicaties van wetenschappelijke studies, dikwijls eerder gegeven als voordracht op een van de bijeenkomsten van de Vereniging (zoals er in de jaren tachtig van de twintigste eeuw een informeel samenwerkingsverband was met het Economisch-Historisch Jaarboek). Formeel is de reeks niet stopgezet. De stormachtige ontwikkeling van digitalisering na 2000 riep echter de vraag op in hoeverre het zinvol was dit soort bronnen-uitgaven op papier te blijven doen, of dat er juist digitale publicaties moesten plaats vinden en dan wel met wie: de Wageningen Universiteit, de KB, een andere partner. Dankzij Jos Lankveld is op die manier in samenwerking met de bibliotheek van de WUR de Landbouwcourant en andere negentiende eeuwse reeksen in Delpher terecht gekomen. Een echte bronnenuitgave is bovendien serieus werk dat meer behelst dan een herdruk met een voorwoord. Maar ook daarover is te discussiëren. Wie van ons zou nu nog Delpher willen missen? Of de historische publicaties van het CBS?

Ik wil in deze bijdrage de aandacht vestigen op de bronnen-uitgaven van onze eigen reeks. Ze geven een mooi overzicht van de Nederlandse landbouw van voor 1950 in eigentijdse beschrijvingen. De nadruk ligt op het landbouwbedrijf – de agronomische geschiedenis. Terugkijkend vanuit nu hebben we sterk de neiging om het landbouwbedrijf van voor 1950 tegen dat van erna af te zetten. De hedendaagse landbouw valt dan onder het label industriële landbouw, en die van voor 1950 als traditioneel en daarmee quasi onveranderlijk. Deze publicaties vormen een mooie correctie op dit beeld in hun eigentijdse beschrijving en geven veel meer diepte aan het landbouwverleden (en daarmee aan de landbouwtoekomst).

De Nederlandse Landbouw door G. Minderhoud

Beginnen we met het meest recente werk. De Nederlandse Landbouw door G. Minderhoud (bezorgd door ons oud-erelid Jan Bieleman). Het is het supplement van zijn in dezelfde reeks verschenen Inleiding tot de landhuishoudkunde, waarin landbouw in maatschappelijk zin aan de orde komt. Minderhoud geeft een overzicht van de factoren die het landbouwbedrijf bepalen; gaat dan over tot de ontwikkeling van de landbouw in de eerste helft van de twintigste eeuw (waarbij hij ook wat ontwikkeling van prijzen geeft om die ontwikkeling te verklaren). Vervolgens behandelt hij in feite in twee delen de takken van landbouw: één hoofdstuk gaat over het grondgebruik waarbij hij uitgaat van de grondsoort en de andere hoofdstukken behandelen de verschillende soorten van landbouw (met uitzondering van de akkerbouw die hij bij de grondsoorten heeft behandeld).

De twee delen Landbouwkundige beschrijvingen

uit de 19de eeuw (deel 1 Groningen; deel 2 Overige provincies) bezorgd door G.H. Kocks en, ons oud-erelid, J.M.G. van der Poel doen in feite hetzelfde, maar minder systematisch (omdat ze specifieke streken beschrijven) en gedetailleerder. Ook dit zijn grotendeels agronomische beschrijvingen die ons het soort landbouwbedrijf – teelt, werkwijze, gereedschap – beter leren kennen. De beschrijvingen zijn oorspronkelijk gepubliceerd in afleveringen van het Tijdschrift ter Bevordering van Nijverheid. De vroegste is uit 1834, de laatste uit 1871 – een periode waarin aanmerkelijke veranderingen in de Nederlandse landbouw zich hebben voorgedaan, zoals de bezorgers opmerken. Desniettemin hebben ze niet gekozen voor een chronologische volgorde, maar voor een geografische. Dat betekent dat de lezer zich bewust moet blijven van de tijdsperiode waarover het desbetreffende artikel gaat. De beschrijvingen zijn niet echt bedliteratuur. De bezorgers hebben een verklarende woordenlijst toegevoegd en wat afbeeldingen van gereedschap en werktuigen die in de teksten worden genoemd. Bovendien hebben ze een

register gemaakt waardoor de informatie die de teksten bevat, beter wordt opengelegd en de bundels beter als informatiebron kunnen worden gebruikt.

De publicatie De Gelderse landbouw beschreven omstreeks 1825

(bezorgd door wederom een oud erelid: Henk Roessingh, en door Lex Schaars) is een heruitgave van het landbouwkundig deel van de Statistieke beschrijving van Gelderland. Dit is de meest voorbeeldige uitgave van de reeks. In negentig pagina's wordt de totstandkoming van deze beschrijving uit de doeken gedaan en hoe deze beschrijving ("statistiek" in de oude betekenis van het woord) past in de tijd en de eraan voorafgaande geschiedenis. Dan volgt de bron zelf (300 bladzijden!). De uitgave wordt afgesloten met een register, een uitgebreide verklarende woordenlijst met tal van geleerde observaties, een plantenlijst, een lijst van maten en gewichten, een register van aardrijkskundige namen en ook hier weer behulpzame afbeeldingen.

De inleiding van deze uitgave is een juweeltje, en zonder Lex Schaars te kort te willen doen, lees ik hem toch vooral als het testament van Henk Roessingh als agrarisch-historisch onderzoeker van de vroegmoderne tijd. De bezorgers proberen in hun inleiding enkele halsstarrige fouten uit de literatuur te corrigeren. Niet A.C.W. Staring is de belangrijkste auteur van deze Statistieke Beschrijving, maar Isaac Anne Nijhoff. Deze auteur zorgt er naar hun mening ook voor dat in deze statistieke beschrijving het beeld niet gedomineerd wordt door wat er nieuw is in die tijd (waar veel landbouw-geïnteresseerden toen een handje van hadden), maar hij heeft aandacht voor de normale praktijk (wat in de ogen van de bezorgers de waarde van deze beschrijving vergroot). Ook nu nog steeds veel als bron gebruikte landbouwwetenschappers als Wttewaal en Staring (W.C.H.) krijgen vegen uit de pan: zij vergelijken landbouwpraktijken met die die de hoogste opbrengsten halen, zonder dat ze rekening houden met de bodemomstandigheden en met de sociale en economische structuur van een streek. De landbouwpraktijk was anders, niet primitiever of traditioneler, oordelen de bezorgers. De kritiek die Roessingh en Schaars op hun (Wttewaal, Staring, Van Hall) aanbevelingen hebben, lijkt op die van hedendaagse onderzoekers op koloniale landbouw en wel dat de kolonisten te weinig gekeken hebben naar de aanwezige kennis en vakmanschap van de lokale boeren*innen en naar de specifieke lokale omstandigheden. De kritiek lijkt ook op die van Jan Douwe van der Ploeg op de optimale landbouw-ideeën van de landbouwwetenschap in zijn nieuwste boek over stikstof. Hij verwijt in feite de Wageningen universiteiten te modelmatig te werk te gaan. Roessingh en Schaars benadrukken dat landbouw voortdurend veranderde in reactie op maatschappelijke omstandigheden en het streven van boer*innen naar bestaanszekerheid.

Den zedelijken en materiëlen toestand der arbeidende bevolking ten platten lande. Een reeks rapporten uit 1851

In het agrarisch-historisch onderzoek ligt dikwijls de nadruk op het boeren en veel minder op sociale aspecten van de boer*innen en de landarbeider*sters. Dat is een kant die goed aan de orde komt in het door Jan Luiten van Zanden uitgegeven boek *Den zedelijken en materiëlen toestand der arbeidende bevolking ten platten lande. Een reeks rapporten uit 1851*. Hierin staat de reactie centraal van de toenmalige landbouw-notabelen/wetenschappers op de slechte economische omstandigheden op het platteland tijdens en na de aardappelcrisis van de tweede helft van de jaren veertig van de negentiende eeuw. Ze zijn geschreven door dezelfde groep mensen die ook de regionale beschrijvingen hebben gedaan – plattelandsnotabelen met een wetenschappelijke belangstelling. Ook aan deze publicatie gaat een gedegen inleiding vooraf, geschreven door Van Zanden die de rapporten in hun economische context plaatst en daarmee een naïef gebruik ervan tegengaat. In dit verband moet ik ook noemen het door Goffe Jensma uitgegeven boekje *Tien Friezen over armoede en zedenbederf. De bronnen van J.H. Beucker Andreae's Rapport betreffende een onderzoek naar den zedelijken en materiëlen toestand der arbeidende bevolking ten platten lande en van de middelen om dien zooveel mogelijk te verbeteren*. Het rapport van Beucker Andreae staat in de publicatie van Van Zanden. Dankzij Jensma zien we hoe in de negentiende eeuw dit soort rapporten tot stand kwam (ook later bij het beroemde rapport van de Commissie van Landbouw van 1886). Men vraag anderen uit de eigen kring om voor hun lokaal gebied een verslag te schrijven en gebruikt dat dan voor een overkoepelend verslag. Zoals gezegd, de belangrijkste verdienste van Van Zandens publicatie is dat we een in de agrarische geschiedenis verwaarloosd onderwerp aan de orde gesteld zien worden, zij het nog steeds niet door de ogen van de betrokkenen zelf.

Conclusie

Als de lezer*es na al deze eigentijdse beschrijvingen ook wat meer wetenschappelijke duiding en analyse wil hebben, dan grijpt men wellicht snel naar Bielemans, *Boeren in Nederland*. Van Zandens proefschrift *De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914*; en het proefschrift van onze huidige penningmeester, Merijn Knibbe, *Agriculture in the Netherlands, 1851-1950. Production and institutional change* zijn dan zeker eveneens aanbevelenswaardig (en boordevol seriële data).

Op de website van de Vereniging is een volledig overzicht te vinden van alle boeken die in de reeks Bijdragen zijn verschenen - <http://landbouwgeschiedenis.nl/bronnen/agronomisch-historische-bijdragen/>. De genoemde boeken zijn ook nog steeds te koop.